

Eva M. Sentís
Universitat Rovira i Virgili

L'article és un estudi empíric que intenta fer una anàlisi dels aspectes vivencials de les persones, relacionats amb situacions de risc. Els castells proporcionen informants que s'enfronten al perill en cada actuació. Si bé la por no és un element essencial en els sentiments dels castellers, utilitzen mecanismes per sublimar-la i el ritual canalitza les emocions que es generen. El fet casteller posseeix en l'actualitat un vessant d'interacció amb la comunitat que ens condueix més enllà de l'esdeveniment folklòric o popular.

The article is an empirical study that attempts to analyze the experience of risk. "Castells", human towers, offer informants who confront danger in each performance. While fear is not an essential emotion for participants, they utilize mechanisms to sublimate it, and the ritual channels the emotions generated. At present, the human towers possess a dimension of interaction with the community that takes them beyond "folkloric" status.

*«Ulls i braços s'apiloten
per formar el gros cordó;
en la fe ni el cap acoten,
no hi ha perill tot és braó.»
(R.MORLA, 1970)*

Introducció: un vers i una reflexió

En els darrers anys es constata un sorgiment de l'oferta i de la pràctica dels esports de risc, també anomenats esports d'aventura. L'escalada lliure, el pònting, el parapente, la baixada de barrancs i tants d'altres, constitueixen una clara i voluntària exposició del propi cos a un considerable risc de lesió física. Aquest fet sembla que apareix en paral·lel amb el ressorgiment de l'interès pels castells, que es constata amb un major nombre de colles i d'individus afeccionats. S'amplien els punts d'habitual tradició castellera –Valls, Vilafranca, el Vendrell...– i es creen colles a tot Catalunya. Els mitjans de comunicació també han col·laborat a aquesta difusió amb el seguiment de les actuacions de les colles castelleres.

L'aparició i apogeu d'un conjunt de pràctiques esportives caracteritzades pel risc que comporten i el ressorgiment dels castells, pot ser una simple coincidència. Però en certa mesura, qualsevol activitat lúdica considerada generalment i òbviament com a perillosa, té certa relació amb el que volem mostrar sobre els castells, malgrat que la intencionalitat i els propòsits que mouen els individus siguin diferents. No ens aturarem a avaluar la relació d'aquest fenomen amb l'evolució i organització de la socie-

tat moderna, però alguns autors troben relacions significatives entre els nous models culturals i les noves formes d'esport (SÁNCHEZ MARTÍN, J. i SÁNCHEZ MARTÍN, R., 1991, pàg. 44-53).

Clàssicament els castells han estat treballats des del vessant historico-folkldric. Extensos estudis analitzen l'aparició i evolució de les colles, aixó com les fites aconseguides any per any...¹ En canvi, els aspectes motivacionals/emocionals que envolten els castells són escassament recollits o no han estat d'interès central en aquestes publicacions. És per aixó que en aquest estudi pretenem fer èmfasi en les vivències referides al risc, a la por i al patiment de tipus físic o moral dels individus implicats en l'actuació castellerà.

L'objectiu del treball és analitzar, mitjançant tècniques etnogràfiques que combinen l'observació participant i les entrevistes,² la vivència del perill, la percepció del risc de lesió física i la seva repercussió en la particular visió dels esdeveniments en el context de la colla castellerà, per tal d'establir quins mecanismes s'utilitzen per sublimar la por i quina compensació s'obté en portar a terme el castell.

BUSQUEM EL SENTIT: les motivacions dels protagonistes

Segons F. BERBEGAL I VIDAL hi ha dues motivacions essencials que impulsen a realitzar castells. Una de tipus *individual* —recerca de la pròpia autoafirmació dintre de la comunitat— i una de *col·lectiva*, alhora utilitarista i moral. (*resum de les comunicacions...*; 1981) Els informants són qüestionats pel sentit de la seva pertinença a la colla:

«No és un esport, perquè l'esport per definició és per desenvolupar el cos... i en canvi aquí et vas a buscar una lesió d'esquena o cops... o sigui que un esport no ho és. Fora de context pot semblar una rucada. Si no tinguéssim aquesta afició que tenim, si no ho visquéssim... osti, diries 'aquí hi venim a patir'. Els castells són afició... sinó no s'entén» (Jordi).

«Aixó ja em ve dels meus germans, de quan era petit... ells parlaven de castells i de mica en mica... a mi m'agradava, em van portar una vegada a un assaig i jo em vaig apassionar. Jo tenia cinc o sis anys i els pares no em deixaven (...). Els de la colla em buscaven, perquè tenia 'la mida' i les ganes, però ma mare no em deixava. Clar, em va entrar tant aixó dels castells des de petit que jo no ho he pres com una afició o com un esport. Jo ho he pres com una passió... és algo que m'ha atret molt (...). Em vaig enamorar dels castells...» (Xavi).

Són visions diferents. O la mateixa expressada en diferents paraules. De fet, si anem resseguint entrevistes, trobaríem motius diversos que condueixen els individus a fer castells. Montse, una castellerà de tretze anys que en fa set que és a la colla, diu que mai no es pot deixar de fer castells un cop comences; ens parla d'una *atracció* a enfilar-se que s'enyora quan no es realitza.

Per tant, hi ha un conjunt de sentiments en la constitució de la motivació. Aquesta dificultat d'expressar la motivació personal dels castellers entrevistats, mostra que els castells no són una institució dogmàtica i freda. Malgrat la jerarquia, la normativa i el funcionament ordenat, també hi ha lloc per a les emocions i els sentiments. Segons la idiosincràsia dels informants, serà una gran compensació, un enamo-

1. Món casteller de PERE CATALÀ, *Costumari català de JOAN AMADES, Fem pinya!* d'ELOI MIRALLES i altres... i en forma d'articles en revistes com *Cultura, Quaderns de Vilaniu...*

2. El seguiment d'una colla durant sis temporades, sense ser-ne un membre actiu, permet un temps considerable d'observació participant, que possibilita el plantejament de certes correlacions. La sensació de risc de la qual gaudeix un individu que fa escalada lliure, podria ser comparable a la del casteller i aixó va donar lloc a una sèrie de converses i entrevistes amb un grup pluriforme d'individus (castellers i seguidors). Les entrevistes gravades es van realitzar a l'Arxiu del local de la Colla Vella dels Xiquets de Valls, a sis castellers escollits amb el criteri que ocupessin llocs diferents en la construcció del castell i que poguessin oferir perspectives diferents. Aprofito per agrair la seva col·laboració, que en molts casos es va produir de matinada:

MIQUEL, 29 anys d'edat, casteller de pinyes i folres des de 1984.

rament o una atracció. Emocions, i per tant estats afectius com a resposta especial en funció de les circumstàncies que afecten l'individu.

Aquesta emoció que condiciona els castellers en la seva pràctica, ha de ser considerada genèrica, inherent a aquesta activitat col·lectiva. També podem dir que es dona des dels inicis de la motivació. Per iniciar una activitat castellerà, cal que sorgeixin certes emocions. Els infants que manifesten el seu desig d'enfilarse a un castell, han rebut la influència familiar d'aquestes emocions. Els germans, el pare o algun familiar proper són castellers; realitzen una activitat que genera uns sentiments que es transporten a d'altres esferes de la vida quotidiana. Si els nens no troben cap impediment a casa, arribaran al col·lectiu i es prepararan per «fer l'aleta». Si hi ha alguna opinió desfavorable a la família —com és el cas d'en Xavi—, caldrà posar en funcionament mecanismes per part del grup de parents partidari i fins i tot mobilitzacions de la directiva de la colla, per convèncer el familiar que s'hi oposa. Les mares —principals contràries inicials—, acaben cedint quan es presenten arguments referents a la poca serietat dels accidents, al baix risc de lesions físiques, certes compensacions que rebirà el nen, així com la «glòria» que l'envoltarà. Les mares acaben pensant que el risc és el mateix que en qualsevol altra activitat. La mare de la Montse ens diu:

«El peligro también lo tiene si va por la calle, o cuando me coge la bicicleta (...). Montse es muy valiente y todos sus hermanos lo mismo, han hecho como ella (...). Sufro mucho pero siempre miro los 'castells'. Cuando empiezan a subir,

siento una cosa aquí (assenyala l'estómac)... muchos nervios».

Tot plegat ens permet constatar una inicial generalitat, i és que el context, l'ambient i les característiques del col·lectiu objecte d'estudi considerat com un tot, influeixen o orienten els pensaments dels individus. Aquesta influència es tradueix amb unes actituds dels castellers envers diverses situacions. Revisem quines són aquestes actituds i com condicionen els esdeveniments.

SENTIMENTS EN JOC: emocions assegurades

Pretendre determinar o parlar en general dels sentiments d'una multitud de persones en diversos escenaris, en relació amb un fet social concret, és una tasca enrevessada. Entre castellers i castells considerem diversos factors rellevants, i per això hem intentat indagar la qüestió per espais i temps concrets.

Una cosa és fer castells en diades importants, on cal assolir «castells de nou» (de nou pisos d'alt) i on hi ha certa rivalitat amb una o més colles. Una altra cosa és fer castells en una sortida convencional, intranscendent, on, pel ressò de la diada i per la compensació econòmica que rep la colla, només cal fer castells de menor dificultat. Volem dir que les emocions, com veurem, són molt diferents.

Una segona distinció cal fer-la entre els diferents actors implicats: els membres de la colla d'una banda, els observadors (seguidors, afecionats...) i els familiars dels castellers. Els tres col·lectius generen diferents respostes en diferents moments de la consecució de l'acte. Podem dir

XAVI, 24 anys d'edat, casteller des dels sis anys; actualment puja a terços o quarts.

JORDI, 28 anys d'edat, casteller des dels quinze anys; actualment baix o segon.

PILI, casteller des de fa deu anys; col·labora en la pinya.

MONTSE, 13 anys d'edat, casteller des dels sis anys; puja a cinquens o sisens segons el castell.

CASTELLER de 62 anys d'edat; casteller des de molt jove; actualment col·labora en la pinya.

A part de les persones entrevistades, es van provocar converses sobre el tema en diferents grups d'individus; en un col·lectiu de mares que van cada divendres als assajos de la colla; en un grup de dones i altres familiars dels castellers que assisteixen igualment als assajos i amb una parella de nens amb els quals vam parlar entre l'assaig d'un castell i un altre.

que tots tres constitueixen l'ambient de la plaça, lloc on generalment es fan els castells, i es produeixen mecanismes d'identificació col·lectiva. Per aquest motiu podem parlar d'un *àmbit emocional comú*, provocat per la pressió de l'entorn immediat i que genera projeccions identificatives en el si dels tres grups anomenats.

El dia abans d'una diada important, hi ha un sentiment general entre els castellers, una tensió lògica en tota activitat de compromís personal/individual, però més difícil d'entendre quan l'activitat és col·lectiva. Quan la responsabilitat

no recau en un mateix sinó en un col·lectiu nombrós, podem pensar que la nostra col·laboració quedarà difosa dintre del grup. En canvi, cada casteller individualment, viu les hores anteriors a una diada important, amb un alt nivell d'angoixa; hi ha relats de castellers referents a una impossibilitat de menjar, colitis, nerviosisme, insomni... És difícil per a un observador objectiu, comprendre aquests mecanismes psicossomàtics, precisament per la idea referida abans: la intensa vivència individual d'una responsabilitat col·lectiva.

De moment en tenim prou. Inten-

Els aspectes motivacionals i emocionals que envolten els castells són escassament recollits o no han estat d'interès central en les publicacions de caràcter historicofolkloric.
Fotografia: Eva Sentís.

tem veure els membres de la colla com una «gran família», amb forts lligams i rols identificadors; més endavant aclarirem la naturalesa d'aquests lligams i la seva relació amb un sentiment destacat: la por al fracàs.

Arriba l'hora de la veritat; s'estan donant les darreres ordres de muntatge, el cap de colla fa les indicacions pertinents:

«En aquest moment, ningú et negarà que no té una mica de neguit; hi ha el neguit del nerviosisme, el neguit de pujar. Poca gent puja passant de tot... no pots pujar com si res; quan es fa el castell has d'estar pel castell, concentrat. El que penses és això: neguit, nerviosisme, el vols fer...» (Xavi).

Per al públic en general aquest sentiment passa desapercebut; no senten les paraules del cap de colla i només es preparen per veure com es «col·loquen mans» (es comença a formar la pinya o base). Aleshores hi ha un murmurí general, es comencen a estirar els colls, intentant veure l'actuació per sobre dels caps de la multitud. La majoria de comentaris especulen sobre el castell que s'està muntant i els sentiments del públic es comencen a mostrar.

El castell està carregat. El públic té un deficiència per picar de mans. Li agrada allò que veu; gaudeix perquè ha patit una estona i ara es pot relaxar. El casteller té una sensació diferent:

«A la pinya és difícil saber que està carregat; el soroll ho impedeix. Els que estem a dalt, sí; evidentment pel toc de la gralla. En aquell moment, el moment que es carrega, són segons, no?... Tot va molt ràpid, però el que sents quan es carrega... és una mica, satisfacció, no? (...)

Carregar-lo et dona aquella moral com per poder descarregar-lo... Llavors és quan et dones més, quan t'entregues més al castell. Generalment no et pots relaxar... la baixada és quan costa més» (Xavi).

«Quan es carrega no es sent, de dins de la pinya no es sent. Estàs amb la feina que tu fas... Pots sentir gent, 'bullici', a vegades el cap de colla que diu que va bé... però estàs massa per la feina i no pots alegrar-te ni res» (Miquel).

La Montse, la castellera de tretze anys, ens diu que quan s'enfila, té moltes ganes d'arribar al seu lloc; com més amunt millor perquè se sent més important. Per tant, abans de carregar el castell, es donen emocions que no tenen gaire a veure les unes amb les altres. Això ens indica una certa individualitat sentimental a l'hora del treball dels castellers.

Quan hi ha «llenya», és a dir, quan el castell cau, l'expressivitat és més general: *«Quan caus, t'espantes... sempre fa una mica de mal»*, ens diu la Montse, *«...vols tornar a intentar-ho, de seguida, perquè altres vegades ha sortit bé»*.

Què passa quan s'esfondra el castell i la gent cau amuntegada els uns sobre els altres? Antoni Massanell i Escalassans, poeta vilafranquí, escriu l'any 1968:

«Què hi fa que hàgiu fet «llenya»! el que calia era mostrar la vostra gosadia...»

Però no és tan simple el sentiment. Els castellers manifesten una sensació important: la frustració.

«Bueno... una decepció total (...) Segons en quines situacions, el primer és la decepció i després ràpidament penses,

hi hem de tornar. (...) Pensar si t'has fet mal, això ja depèn de cadascú; hi ha qui de seguida es queixa (...). Si ho penses fredament és diferent, però quan ho vius perquè estàs allà, el mal queda secundari» (Xavi).

«El primer sentiment és de ràbia. Jo quan cau un castell, sento ràbia. Anant baix, clar, sempre vas tapat, encara que a vegades he rebut algun cop, el primer sentiment és de ràbia, i segons quin castell, més. (...) A l'últim concurs de castells, va caure el 3 de 9, i vaig quedar mal posat i em vaig sentir el cop a l'esquena, però el mal no el vaig sentir, la primera reacció és aquesta. (...) Després quan la pinya s'obre, mires si algú s'ha fet mal, o algun crió... els comentaris són de desànim i decepció» (Jordi).

Aquesta ràbia i decepció és bastant determinant dels esdeveniments posteriors. El sentiment col·lectiu serà un factor important en la consecució del proper castell. Caldrà superar aquests sentiments per deixar pas a uns altres de més positius.

El públic ha contemplat l'esdeveniment. Objectivament, per a un no iniciat, la caiguda d'un castell pot considerar-se un espectacle. Aquest tipus de públic patirà per la canalla, i allargarà el coll per veure si hi ha ferits. El públic una mica més rodat en matèria de castells o més proper a la colla desafortunada, coneix molt bé aquesta sensació. L'expressivitat a les cares, l'actitud corporal, manifesten perfectament els sentiments. Funciona la comunicació no verbal entre els seguidors i familiars. Les mares dels més petits, acostumen a ser les més expressives però tampoc exageradament. Reconeixen en seguida la situació i quan veuen el seu fill, «respiren».

GENT DIFERENT: particularitats d'un grup nombrós

Una mitjana de 300 persones mobilitza una colla castellera, i cal sumar-hi el grup de familiars i seguidors que, d'una manera o altra participen o influeixen en l'actuació. Evidentment, dintre d'un cert patró cultural, tots aquests individus són gent diferent.

Un informant distingia els castellers en constants dicotomies; d'una banda els que manifesten la seva percepció del dolor en forma de queixes, i els que no ho fan —és a dir, s'aguanten—. D'altra banda els que primer sempre consideraran la seva salut, diferenciats d'aquells per a qui primer de tot és la consecució del castell; els que es donen als castells i els que no. Un altre casteller ens deia que els que desconfien d'ells mateixos o mostren inseguretat, els que desconfien d'assolir el castell o de les capacitats dels seus companys, poden fer trontollar una situació *a priori* exitosa.

Si prosseguim amb afirmacions d'aquest tipus, acabarem fent una llista de les *qualitats del bon casteller*, enfront d'una sèrie d'actituds considerades negativament. Per descomptat que cap dels informants s'inclouria en aquest segon llistat. I encara que haguéssim entrevistat tota la colla sencera, ningú no s'hi hauria inclòs. D'alguna manera existeix un *ideal* de qualitats, de respostes a determinades circumstàncies on tothom se sent reflectit. I és veient l'actitud negativa de l'altre que s'arriba a interioritzar una manera de fer o una «identitat castellera», com a membre del col·lectiu, membre de la colla.

La motivació esdevé factor fonamental per fer uns o altres castells: les diades importants hi tenen una càrrega emocional força diferent de les sortides convencionals. Fotografia: Pere Català Roca. Món casteller. Barcelona: Rafael Dalmau, 1980, vol. 1, pàg. 425.

Entre el públic també hi ha gent diferent. Els individus que criden més l'atenció, en una societat on guardar la compostura i el mirament respecte als altres és important, són els patidors. És gent que en certs moments d'emoció intensa perd els estreps o mostra els seus sentiments apassionadament: són gent patidora, que «sent» els castells, que sofreix quan s'enlairen, que pica de mans desesperadament quan es carrega i renega i gesticula quan hi ha llenya, tot plegat de manera molt expressiva. Tota una gamma de caràcters es poden ob-

servar entre aquest extrem i l'apatia més absoluta; però cap d'ells és tan notori com el descrit.

LA POR: un mecanisme peculiar

La psicologia conductual entén la por com un mecanisme adaptatiu del ser humà (MYERS, D., 1991: pàg. 443). Una forma intrínseca de defensa contra un perill real o imaginari, present o futur. També ens diu que la por paralitza i per tant resulta inconcebible la construcció d'un castell si impera aquest instint entre els nostres protagonistes. Cal concloure *a priori* que no és un sentiment dominant. La por es pot sentir en determinades circumstàncies, però s'estableixen mecanismes per superar-la:

«Por a prendre mal o així... no l'he tinguda mai; de moment encara no, això no vol dir que el dia que prengui mal, llavors potser és una altra cosa, però anant a baix... a vegades t'ho passes malament, més que res si va malament el castell, o vas malament tu, que t'has posat malament o així... t'ofegues o..., llavors jo el que faig em desconnecto. O no penso en el que dura, o penso en una altra cosa, o penso en música... sí, jo ho faig així. Quan em va molt malament, penso que ja baixen... La qüestió no obsessionar-te en què estàs malament o que t'estàs ofegant, perquè llavors és quan de veritat... vull dir, jo he vist gent que ha anat a baix i que s'ha acollonit. No puc, no puc...! i clar al final no poden i pateixen el doble (...) Quan vas a baix, en un castell de vuit, saps que portes unes cinc persones damunt. Si comences a pensar que portes cinc païos al damunt (...) llavors potser sí que t'ofegaries o escarmentaries i no hi aniries més...» (Jordi).

La «distracció mental», el fet de objecte d'atenció, poden ser mecanismes eficaços per autocontrolar els sentiments. Però hi ha un component d'adquisició d'experiència i bagatge i la determinació d'una habitud per arribar a aquest autocontrol.

«Quan comences en un lloc no ho faràs bé; ara, si t'hi vas fixant... si vas evolucionant, llavors arribarà un moment que vas confiat... perquè tens un bagatge. Aquest bagatge jo l'he anat fent a base d'experiència, d'escoltar la gent i de veure i viure els diferents castells referents al punt on vas tu» (Jordi).

La repetició dels mateixos problemes esdevé una habitud necessària per arribar a aquest autocontrol d'impulsos. I és que les situacions límit en què es pot trobar un casteller són sempre semblants, relacionades amb la seva posició en l'estructura. L'habitud genera pautes, i per tant la repetició de l'acció. BERGER I LUCKMANN (1988, pàg. 82) tracten l'habitud com a acció significativa per a l'individu. Per als autors, tota activitat humana tendeix a esdevenir habitud i acaba generant pautes d'acció. Aquesta pràctica o experiència confereix als castellers la suficient confiança com per repetir l'acció sense problemes. Saben el que pot passar, coneixen l'esgotament, la calor, el límit de les seves forces... i coneixen els mecanismes per no abandonar-se.

Un altre informant dona una perspectiva diferent, probablement pel seu lloc en l'estructura dels castells: (a quarts o a terços):

«Por? Sempre. (...) Por a fer-te mal, al perill aquest, no. És por a no carregar-lo, a fracassar. Por al fracàs; això es viu a les sortides importants. No vols fracassar i tens por» (Xavi).

És a dir, destaca la *por al fracàs* per sobre de la por física, que es considera superable, ja que «no hi penses». La por al fracàs és por a la no consecució de la fita proposada. És un tipus de por que pot afectar l'acció —si la por és col·lectiva— però no pertorba l'ànim; és perfectament comprensible quan es desenvolupa una activitat de caire públic. Aquest tipus de por és la generadora de «nervis», de l'angoixa preactuació, i causa freqüent de caigudes.

La *concentració* és un mecanisme que destaca un altre informant per evitar aquest sentiment anguniós que pot precipitar un mal resultat o una caiguda:

«(la por) se supera pensant en el castell; no penso en la tragèdia que pot caure; penso en el castell que s'ha de fer. El risc que pugui caure és l'últim que et passa pel cap (...). No penses mai que pugui caure el castell» (Miquel).

La canalla també fa referència a l'*aprenentatge*: l'habitud confereix seguretat i els evita de tenir por. Per a un informant tots els petits tenen por «... i qui digui el contrari, menteix». Probablement sigui així, però també adquireixen uns mecanismes que els permeten superar-la. La Montse, la castellera de tretze anys, diu que al principi sí que tenia por, però que alhora tenia moltes ganes de pujar. Conforme va passant el temps i les actuacions, ja no té tanta por perquè *aprén* que no es pot fer gaire mal. Ens diu que amb tota la gent que hi ha a la pinya sempre caus damunt dels braços; sempre et fas una mica de mal i t'espantes però des seguida tens ganes de tornar a pujar. També explica que si quan caus penses que t'has de fer mal, te'n fas; en canvi si penses que no te'n faràs o no hi penses, realment no et fas

mal. L'experiència es viu com un avantatge enfront els que ara comencen.

El discurs d'aquesta nena manifesta, igualment que el dels adults, la necessitat de concentració, autocontrol i l'habitud. Aquest darrer aspecte és destacat pel grup de mares. Les mares coincideixen a dir que els seus fills són valents, i per això no tenen por. Està tan assumida l'habitud, les accions repetides per les colles multitud de vegades, que aquestes observadores tan especials han fet una «cuirassa» contra la por. Pateixen moltíssim durant les actuacions, en les caigudes sempre pensen que s'han pogut fer mal els seus fills, tenen molts nervis i sofreixen per una por al mal físic. Però totes acaben dient que mai ningú no ha pres mal seriosament i que no acostuma a haver-hi lesions, i que és tan perillós com anar pel carrer o fer qualsevol altre activitat lúdica.

DUES VISIONS DE

L'ASSUMPTE: de la visió *emic* a l'espectacle

Sense prescindir del context, intentem mirar-ho tot plegat des de dintre, des de la visió *emic* dels mateixos castellers, dels responsables de la colla, de la canalla... Tots ells fan una actuació amb un objectiu ben concret, on ells són els actors, els participants actius d'un esdeveniment popular. Fa calor, estan al sol, la plaça és plena de gent... podríem parlar d'una situació incòmoda. Probablement hi ha gent esverada, que fins i tot somatitza cert nerviosisme o el mostra en la relació amb els seus companys. Com es controla tot plegat? Com s'aconsegueix la concentració suficient per realitzar el castell amb èxit?

En una ciutat amb forta tradició castellera, però també en qualsevol altra —en esguard del ressorgiment actual dels castells—, una actuació de castellers és un dels actes principals d'una festa local. Sobretot si es troben al seu poble o ciutat, els castellers són conscients que la seva actuació és un acte històric, ple de connotacions de catalanitat i tradició arrelada... i, en aquest context, la diada castellera constitueix una reproducció de la *identitat local* entorn a un símbol comunitari que és el castell. En l'acte de la construcció del castell, hi ha un cert *ritual* amb el qual els individus s'apropien del símbol comunitari central; en aquells moments, ells són el símbol, ells representen simbòlicament la identitat local.

El castell «és» dels castellers que són els protagonistes actius de l'acte. Es diferencien de la gent, ja que van uniformats: una camisa d'un color determinat amb un escut identificatiu. Entren cerimonialment precedits de grallers i timbalers, i si la jornada és transcendent, desfilen sobris i en silenci entre el públic. Es col·loquen al lloc adequat i comencen a planejar les estratègies que desenvoluparan. Es lliguen les faixes amb una certa especialització: de dos en dos i entre castellers. Mai no he vist una persona no castellera ajudant un casteller a lligar-se la faixa. Tot plegat té un *contingut ritual* important que ajuda a controlar les emocions.

Els castellers són en aquell moment un segment social situat entre els que participen activament en aquest acte-símbol de la festa i de la ciutat, i diferenciats dels que participen passivament com a observadors. Es nega l'heterogeneïtat

d'ambdós grups: nosaltres, castellers, som «un», enfront de vosaltres, públic, que també sou «un». Amb aquest igualitarisme i sentiment de grup, conclouen els preparatius: es retiren joies i ulleres, es guarden les sabates oportunament, es forma la pinya i s'alcen els braços tots alhora a l'ordre de «Mans!».

El fet que es coneguin els esdeveniments —*l'habitud*—, que hi hagi un ritual predeterminat, suavitza els sentiments que anomenàvem al principi. Se superen els temors, els nervis i les incomoditats i les energies es dirigeixen a la consecució de l'acte. De fet, la mateixa actuació, *carregar i descarregar* un castell és una transició, un espai curt de temps amb dues característiques molt determinants, la totalitat i l'homogeneïtat de tots els castellers en el moment de la construcció del castell. El col·lectiu unit del qual parlem pot estar funcionant en aquests moments, com la *communitas* desenvolupada per TURNER (1988, pàg. 113). Si seguim la idea de l'autor, la *communitas* no se sosté si no és combinada amb l'estructura. Així, les colles es mourien en equilibri entre fases de *communitas* —possiblement en actuacions, celebracions, festes, etc.— i d'*estructura* —reunions, disseny d'estratègies, relacions amb la junta directiva, etc.

De tots els sentiments generats en aquest procés, veiem que la por, el temor, no es destaca com a sensació essencial. La integració de l'individu en el col·lectiu el fa sentir invencible i capaç. Funciona una espècie de «contagi mental», que alguns autors el poden anomenar «pressió de grup», però el fet és que el col·lectiu provoca uns sentiments

inexplicables si no es planteja una visió des de dintre, una visió *emic* de la colla castellera.

En determinats tipus d'associacions, els individus poden arribar a sacrificar l'interès personal en benefici del col·lectiu. Si afegim que els castellers pertanyen a una associació que representa un símbol i que té un nom que cal defensar —com el nom de la casa d'una família troncal—, el sentiment de pertinença al grup es multiplica i sí que probablement es facin coses que pensades fredament no es farien:

«...els nens són valents només en teoria. De fet això et demostra que no hi pensen en el risc. Jo penso que si pensessin el que hi ha allà dalt, no pujarien» (Miquel).

«Mirat fredament penso que és perillós (fer castells), que et pots fer mal... però que quan hi ets, penses que s'ha de fer (...) Si sóc fora (del castell) sí que hi penso; fins arribar a dalt hi ha moltes oportunitats de caure» (Pili).

També s'arriba a sacrificar l'interès personal en benefici de l'interès col·lectiu:

«...la veritat és que qui viu els castells i està molt entregat als castells, el mal queda a part, queda secundari. Tens el cas de J. que s'ha trencat costelles i ha tornat a pujar, amb costelles trencades (...) J. ha arribat a pujar amb un braç enguixat (...) La salut no és el primer. Si ho pensessis fredament, sí, però quan ho vius en aquell moment queda secundari el mal... en segon pla. (...) són gent que han abusat una mica de les ganes que tenien i de les qualitats que tenien (...) Són estrelles i no han sabut dir prou» (Jordi).

Cal pensar en una conducta instintiva, imperiosa, de consecució exitosa, que fa esborrar el mateix instint de conservació. Però cal afe-

El casteller té una intensa vivència individual a causa de la responsabilitat col·lectiva que té amb la resta de la colla. Pere Català Roca. Món casteller. Barcelona: Rafael Dalmau, 1980, vol. 2, pàg. 441.

gir que l'acte, en la seva globalitat està premeditat. Recordem que parlàvem d'una habitud, un bagatge individual i grupal. L'equilibri d'aquestes forces (actes instintius, actes producte de l'experiència) constitueix un producte, una força resultant que és la necessària per realitzar amb èxit un castell.

Els castellers s'enfronten a diverses situacions; no totes les actuacions tenen les mateixes característiques, ni sempre es disposa dels mateixos individus, ni el nivell de tensió és el mateix. Els informants destaquen la diferència entre els castells de vuit pisos i els de nou:

«...el de nou és el 'xungo'. Canvia molt; el de nou és l'objectiu de tot casteller, no? Poder descarregar un castell de nou... el de vuit saps que el descarregaràs i que en faràs més... saps que el castell de nou hi ha més risc... més dificultat, tens més por al fracàs» (Xavi).

Sempre serà així; sempre hi haurà una aspiració que com a tal serà temuda i, per tant, viscuda d'una manera molt diferent. Les aspiracions cal que hi siguin; hi ha una necessitat d'establir un nivell d'aspiració alt, però alhora la necessitat de no fracassar i, per tant, de ser realista. Aquests factors també han d'estar en equilibri perquè la colla evolucioni. Aquests castells de nou impliquen una multiplicació dels sentiments per la dificultat i augmenten la tensió del col·lectiu. Tot allò que està acomplert, aconseguit, no ocasiona un augment de tensió; s'oblida la tensió per donar pas a altres sentiments. En termes de Kurt Lewin, les fites o tasques no aconseguides o parcialment completades, s'associen a una tensió —o necessitat d'assolir alguna cosa— i ajuden a mantenir les aspiracions (LE-

WIN, a: WOLMAN, 1968, pàg. 553).

Ens deia una castellera: *«Fer castells és una superació fins al límit (...). Fem castells perquè tenim esperit de superació» (Pili).*

Què hi ha dels observadors, participants passius de l'acte? Són en aquest cas, espectadors d'un acte englobat en el que hom anomena *cultura popular*. La cultura popular té com a condicionament extern i fonamental el fet de ser contemplada (VILA, a: PRAT, LLOPART, PRATS, 1985, pàg. 168). Hi ha una forta complexitat a l'hora de determinar els diversos nivells de protagonisme i/o contemplació; en tot cas, *«...el grau d'espectacle o participació dependrà únicament de la disposició emocional de cadascú» (ibíd. pàg. 169)*. Podem afegir que també depèn de la *predisposició a l'emoció*. Tothom qui va a una plaça a contemplar una actuació castellera, hi va per uns motius determinats, encara que s'ha de pensar que en principi són gent afeccionada, que els agraden els castells, que són seguidors o simplement curiosos. Però hi ha qui s'ho mira de lluny, des d'una bona ombra, fins i tot asseguts en una terrassa de bar; en canvi, a l'altre extrem, tenim aquells que s'apropen al màxim, que segueixen amb atenció tots els moviments o fins i tot adrecen locucions d'ànim als castellers. Penso que, sigui com sigui, a tots ells no els passa pel cap el problema de la perillositat dels castells. No perceben que sigui una activitat arriscada, ja que la realitzen els «especialistes»: individus entrenats, que treballen amb una tècnica, que saben fer-ho. Com quan contemplem una acrobàcia i reconeixem l'habilitat però no pensem en el perill o risc físic que hi pugui haver. Si se sent

alguna exclamació d'angoixa o patiment, és sempre dirigida a les criatures, les quals sempre són qualificades de valentes, traçudes, àgils i «com si fossin de goma»:

«(...) La gent pateix més que res per allò que veu, sobretot pels crios... quan veuen trontollar (el castell). Perquè és clar, si no està tan familiaritzada com nosaltres, que cada assaig... Jo veuré un castell que balla i no patiré perquè saps que fins a un límit s'hi pot arribar i en canvi hi haurà gent que ail... pateixen perquè no estan amb contacte amb el que són els castells, només els veuen a la plaça. (...) Jo pateixo més quan, pel que sigui me'ls miro, que quan estic a sota participant en el castell. A fora em quedo afònic de tant cridar...» (Jordi).

Els informants diferencien els coneixedors dels castells i de la seva dinàmica dels que no. Coincideixen a pensar que objectivament, fora de context, els castells constitueixen un acte espectacular i acrobàtic i poc més:

«... des de fora, tret de context... si jo no sabés què és el món casteller i em vingués així de nou, jo suposo que la primera impressió seria: ostres, és espectacular! després pensaria: aquests païos estan una mica... Perquè vas a prendre mal, no ja caient sinó... vas a buscar una lesió d'esquena, o cops. Si ho treus del context pot semblar una ruçada, i a vegades inclús entre nosaltres, parlant, si no tinguéssim aquesta afició, si no ho visquéssim...» (Jordi).

L'HORA DE LA SATISFACCIÓ: aspiracions i compensacions

Per a les criatures entrevistades, la satisfacció és contínua; tenen una activitat lúdica, que els permet sortir amb gent diferent de la del context familiar o escolar, anar a llocs on no van altres nens a la mateixa

edat, estar fora de casa més tard de les dotze de la nit —quan assisteixen als assajos—, etc. Els agrada enfilar-se, carregar el castell i tirar avall. En tenen cura i són reconeguts i admirats per tots els membres i simpatitzants d'una colla castellera. Cal dir també que els nens reben uns diners per cada castell carregat (depenent de la dificultat) i també reben sovint regals, capricis, etc.

Per als castellers adults, l'obtenció d'una satisfacció inicial és immediata en col·locar-se la camisa que els identifica com a tal. Però cal analitzar altres aspectes per entendre què obtenen a canvi de la seva col·laboració en la construcció del castell. Ens deia un informant:

«...és afició. Si no, no s'entén, que vagis en un lloc a patir, ofegar-te, suor, peus damunt, emprenyades... però el que compensa és això, que una alegria val per deu o per més enrabiades que puguis tenir, no? Però clar, aquestes enrabiades hi són també...» (Jordi).

I la compensació és assolir una aspiració de les que parlàvem abans; quan es carrega un castell difícil, quan s'ha fet un castell «clavat», quan es rep una felicitació... En definitiva, quan es constitueixen en l'autoafirmació simbòlica de la comunitat i en model de «saber fer les coses ben fetes». Segons l'informant, això val per moltes enrabiades, és a dir, compensa moltes situacions que no s'esdevenen com hom voldria, tant en l'acte de fer el castell com en les interaccions personals, socials i comunitàries que implica. Sobrevalorar les experiències positives en detriment de les negatives, ens fa pensar en una construcció particular de la realitat, que els informants utilitzen per parlar-nos de les satisfaccions que obtenen en fer castells.

Els espectadors gaudeixen veient una bona actuació. En alguns casos se sumen rivalitats entre colles i llavors encara és més emocionant:

«El públic quan hi ha rivalitat es parteix i els uns patiran pels uns i els altres pels altres, però patir...? El que volen és veure bons castells i com més alts millor... Potser patiran les mares dels que puguen, que pensen en el seu fill i no en el castell» (Miquel).

EL «SENY»: LA «PEÇA» CLAU: indispensable un límit

El seny sembla que serveix per a moltes coses; és la qualitat destacada com a més important per a un casteller. En la construcció d'un castell, en l'àmbit de les relacions interpersonals entre els membres de la colla, en l'autopercepció de les pròpies capacitats físiques..., el seny és constantment anomenat com a condició indispensable per no tenir problemes en una colla castellera:

«Com a casteller s'ha de tenir un mínim de força i jo valoro molt, no la intel·ligència, sinó la capacitat mental d'adaptar-te en un lloc determinat...» (Jordi).

«La part que considero més important (de l'expressió: 'força, equilibri, valor i seny') és el valor i el seny; molta mentalitat, treballar molt... (assenyala el cap). Una persona depressiva, molt sensible, que li afecti tot molt... no li ha anat gaire bé (...) Això es va aprenent; s'ha de superar... si caus i ha estat per culpa teva, ho has de superar, no has de deixar que t'afecti, perquè sinó no ho faràs millor, tornaràs a fer-ho malament» (Xavi).

El referent de l'informant al necessari domini de la sensibilitat individual, la necessitat de ser un home «dur»: *«...els millors castellers del segle «dur»: «...els millors castellers del segle passat eren gent caradura, sense*

escrúpols...», és ben significativa. I és que en una colla castellera, com en qualsevol altra institució, els individus manifesten opinions de tota mena i això crea rancúnies, rumors, necessitat de cercar «caps de turc», protestes contra els dirigents o contra determinada persona que estava mal col·locada en tal ocasió... Diríem que es poden sentir tota classe de comentaris i de nou apareix l'aprenentatge, l'adquisició d'habilitats per aconseguir «una esquena ben ampla».

Altres informants pensen que cal saber veure on és el límit de l'esforç físic o fins i tot de la salut individual; s'ha d'emprar el seny per dir prou, malgrat pensar que hom és indispensable.

Evidentment que s'obté seguretat en un castell, no hi ha tanta tensió ni por al fracàs, si es col·loquen gent

Sentiments contraposats sorgeixen a la colla castellera quan cau un castell. Fotografia: Pere Català Roca. Món casteller. Barcelona: Rafael Dalmau, 1980, vol. 1, pág. 204.

experimentada i amb reconegudes qualitats castelleres en els llocs adients. Si el col·lectiu obté un benefici per l'activitat d'un casteller, mai no voldrien prescindir de l'individu. Seria excel·lent per una colla —encara que monòton—, disposar sempre d'«estrelles» com ens deia un informant, o gent hàbil per a llocs i funcions determinades. Però els individus envelleixen, acusen lesions antigues o esforços repetitius i la canalla creix. Uns anys de reconegut prestigi, per acabar en l'anonimat de la pinya. És la «jubilació» d'un casteller. I això és difícil d'acceptar. Sovint «s'estira més el braç que la màniga» i hi ha certa resistència a abandonar la posició. S'ha perdut el seny i l'individu exposa el seu cos a unes activitats que poden ser —ara sí— un perill per a la seva salut.

3. Aquesta era l'afirmació de la mare de diversos castellers, membres de la colla des de la infantesa. Un grup de dones comenten l'existència d'un perill de desmembrament familiar causat per l'abandonament de tasques familiars i una excessiva implicació en les activitats castelleres. La parella o família del casteller té un paper singular: o bé hi ha una implicació, afegint-se a les activitats en la mesura del possible, o bé es rebutja qualsevol participació en l'afició del company. Aleshores és quan sembla que poden aparèixer els conflictes. Les activitats d'una colla representen molts diumenges ocupats i moltes nits d'assajos i reunions. En la conversa amb un grup de dones, la implicació excessiva dels seus companys queda reflectida com un perill per a la unitat o el funcionament conjugal.

ON ÉS DONCS, EL PERILL? CONCLUSIONS

En la relectura de les transcripcions dels entrevistats, s'hi endevinen unes línies que permeten l'anàlisi de la vivència de la por i del perill. En primer lloc, podem afirmar que la por no constitueix un sentiment dominant en el col·lectiu d'individus que formen un castell. Certs mecanismes anul·len l'aparició d'aquest sentiment, que d'altra banda, impossibilitaria la consecució del castell. Hi ha una por particular en determinades circumstàncies: por de reconèixer que s'està actuant per sobre de les possibilitats i por al fracàs per part dels castellers; por a la lesió física en una caiguda —sobretot per als més petits—, entre mares i observadors; por contradictòria i ambigua en la canalla.

La concentració, l'autocontrol de les emocions i l'hàbitud constitueixen elements essencials per al domini d'aquests sentiments que serien negatius per a la construcció del castell. Són mecanismes que anul·len la por a la lesió o a la caiguda com a sentiment general. Per sobre de tot plegat, el «seny» és, segons els informants, la condició indispensable per assolir les aspiracions proposades i la superació que tothom cerca.

Els castellers entrevistats no neguen l'existència del perill, com tampoc el poden negar els individus que practiquen esports d'aventura i que comporten més o menys risc. El perill de risc físic és inqüestionable encara que algú el compari o iguali amb el perill que implica qualsevol altra activitat, joc, divertiment...³ Per a un informant el perill que hi ha es demostra amb el nombre de baixes que hi ha cada any a l'hora de fer balanç per part de la junta d'una colla. De fet tots els castellers tenen una assegurança d'accidents, d'igual manera que hi ha una cobertura d'aquest tipus en els clubs o associacions que practiquen esports d'aventura.⁴

Hi ha la figura del Metge de la colla, que com a tal, es desplaça amb ells en totes les actuacions. Aquest individu valora les lesions i determina l'actuació immediata a l'accident, malgrat que una ambulància està sempre present en les actuacions.⁵ Podem citar algunes xifres d'un acte extraordinari per a una colla com és un concurs de castells:

«Els concursos de castells, accentuen la rivalitat castellera fins a uns extrems desorbitants (...) Els castells s'enlairen i lògicament poden fer llenya; el que cal però és que les colles tinguin un mínim de probabilitats d'aconseguir carregar i

descarregar el castell. Una altra cosa és exposar-se perillosament (...). Veure com en moltes actuacions de les colles no hi havia la pinya necessària fa pensar de veritat si és aconsellable celebrar els concursos de castells. El balanç dels accidents en el transcurs del concurs és de catorze assistits en l'hospital de la Creu Roja, a més de les nombroses cures fetes a la mateixa plaça; entre ells hi ha vàries contusions i diverses fractures d'ossos.» (D. VENTURA I SOLÉ, *Cultura*, 1984)

L'article fa referència a l'abús de les possibilitats per part d'algunes colles, qüestió molt lligada amb la balança de la rivalitat i el seny, necessàriament en equilibri per a l'evolució positiva d'una colla casteller.

Malgrat les evidències, la impressió general de la gent implicada és que «quasi mai et fas mal» i que el risc és comparable al d'altres activitats, argument en principi també atribuïble als col·lectius que realitzen esports d'aventura o activitats de risc. Alhora, la tendència a oblidar episodis negatius —seria la *consciència intencional* adreçada a la pròpia conveniència en termes de BERGER I LUCKMANN—, conforma una particular visió de la realitat. És a dir, malgrat que l'individu accepta l'existència de lesions a llarg termini, les probabilitats d'un accident, la dificultat en l'execució de l'activitat i l'existència de perills o sacrificis paral·lels, es manifesta una tendència general a minimitzar-ho i ressaltar només el que té de positiu l'assumpte. D'aquesta manera l'individu es reafirma en la postura de dur a terme l'acte malgrat l'evidència del perill o la incomprensió de la societat no participant.

En el cas dels castellers, l'expli-

cació d'aquest fenomen, té dos vessants. En primer lloc, la motivació que condueix a fer castells els individus. La donació voluntària i filantròpica del propi cos per a la realització d'un castell, formant part d'una col·lectivitat on l'individu es projecta i s'identifica. Aquesta col·lectivitat se sobrevalora en la nostra societat; els mitjans de comunicació i l'aparell de govern potencien que això succeeixi. En segon lloc, pel fet de ser un esdeveniment multitudinari, expressiu i representatiu d'una tradició històrica nacional, és rellevant la pressió del col·lectiu més immediat a l'individu casteller, és a dir, la pròpia entitat o colla casteller. La impulsivitat de la massa minimitza el temor individual i suavitzava els conflictes i antagonismes.

BIBLIOGRAFIA

AMADES, J. *Costumari Català*. Volum I. Barcelona: Salvat S.A., 1982.

BERGER, P. L.; LUCKMANN, T. *La construcció social de la realitat*. Barcelona: Herder, 1988.

CATALÀ, P. *Món Casteller* (2 volums). Barcelona: Ramon Dalmau, 1980.

MYERS, DAVID G. *Psicologia*. Buenos Aires: Médica Panamericana, 1991.

NOLMANN, B. B. *Teorías y sistemas contemporáneos en psicología*. Barcelona: Martínez Roca, 1968.

Revista Cultura. Valls (1984), núm 434.

SÁNCHEZ MARTÍN, J.; SÁNCHEZ MARTÍN, R. «El fenomen esportiu a la Catalunya d'avui: Una aproximació cultural.» *Revista d'Etnologia de Catalunya*. 1 (1992), pàg. 44-53.

TURNER, V. *El proceso ritual. Estructura y antiestructura*. Madrid: Taurus, 1988.

VILÀ FOLCH, J. «Cultura popular i espectacle». A: PRAT, J.; LLOPART, D.; PRATS, LL. *La cultura popular a Catalunya*, Barcelona: Alta Fulla, 1985, pàg. 168-171.

4. L'any 1981, al Congrés de Cultura Tradicional i Popular, els castellers de Barcelona manifestaven la necessitat d'una cobertura del risc d'accidents motivats per la pràctica dels castells. En aquella proposta es reconeixia que el risc de prendre mal fent castells i col·laborant en la pinya no era ni més ni menys gran que el de moltes activitats de força i exercici físics. No obstant això, creuen en la necessitat de tenir una assegurança gratuïta contractada especialment per a aquests esdeveniments.

5. Com a novetat, de resultats per tant desconeguts, apareix el mes de juny de 1994 la Primera Jornada sobre Prevenció de Lesions en els Castellers, organitzada pels Minyons de Tarrassa i amb la participació de metges i fisioterapeutes. Aquest acte reafirma l'existència i possibilitat de lesions físiques i del perill de patir alguna seqüela per la pràctica casteller.